

فرهنگ نامه موسیقی تربیت جام

پژوهش و نگارش: غفور محمدزاده

ویرایش محتوایی و مقدمه: هوشنگ جاوید

ویرایش صوری: محبوبه قاسمی ایمنی

انتشارات سورمه‌ر (وابسته به حوزه هنری)	
	مرکز موسیقی حوزه هنری
	فرهنگ نامه موسیقی تربیت جام
پژوهش و نگارش: غفور محمدزاده	
ویرایش محتوایی و مقدمه: هوشنگ جاوید	
ویرایش صوری: محبوبه قاسمی ایمچه	
تألیف و تصاویر: مجید صائمی	
طراحی جلد: افسانه آسایش	
چاپ و صحافی: شرکت: واژه پرداز اندیشه - چاپ اندیشه چاپ اول: ۱۳۹۲ شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۷۵-۵۲۳-۳	
سرشناسه: محمدرزاده، غفور، ۱۳۵۶، - گردآورنده عنوان و نام پدیدآور: فرهنگ نامه موسیقی تربیت جام: پژوهش و نگارش غفور محمدزاده مرکز موسیقی حوزه هنری (سازمان تبلیغات اسلامی). مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سورمه‌ر، ۱۳۹۰. مشخصات ظاهری: ۶۴۰ ص.	
ISBN 978 - 600 - 175 - 532 - 3	
وضعیت فهرست نویسی: فیا	
عنوان دیگر: فرهنگ نامه موسیقی تربیت جام.	
موضوع: موسیقی -- متن‌ها	
موضوع: موسیقی -- ایران --	
شناسه افزوده: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، مرکز موسیقی	
شناسه افزوده: شرکت انتشارات سورمه‌ر	
رده بندی کنگره: ۱۳۹۰ ۱۲۴/۴۰۷۱ PIR	
رده بندی دیویی: ۸۱۶/۴۲۰۸	
شماره کتابشناسی ملی: ۲۵۵۴۲۴۸	
نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳ صندوق پستی: ۱۵۸۱۵-۱۱۴۴ تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹ تلفن مرکز یخسار (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱ WWW.SOOREMEHR.IR	
نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.	

فهرست

- ۲۳ مقدمه استاد هوشنگ جاوید
- ۲۷ درباره نویسنده
- ۳۱ مقدمه نویسنده
- ۳۷ سپاس نامه
- ۳۹ نشانه‌ها
- ۴۱ مختصری درباره جغرافیای طبیعی، انسانی، و تاریخی تربت جام
- ۴۵ بخش اول
- ۴۷ فصل اول: موسیقی مقامی
- ۴۹ فصل دوم: موسیقی تربت جام در نگاه کلی
- ۵۱ بخش دوم: درباره دوتار در تربت جام
- ۵۳ دوتار تربت جام
- ۵۶ دوتار تربت جام از دیروز تا امروز
- ۵۶ باور هنرمندان درباره ساز دوتار
- ۵۸ دوتارنوازی در تربت جام
- ۶۱ ساختار دوتار تربت جام
- ۶۳ سیستم کوک در دوتار تربت جام

- ۶۳ پرده‌بندی دوتار در تربت جام
- ۶۷ بخش سوم: موسیقی سازی تربت جام
- ۶۹ مقام الله
- ۷۲ مقام جل
- ۷۲ مشق پلکان
- ۷۳ مقام بدل بابا
- ۷۴ مقام رابعه
- ۷۴ مقام اشترخجو
- ۷۸ مثنوی
- ۷۹ بخش چهارم: شاخه‌های آوازخوانی در موسیقی تربت جام
- ۸۲ منقبت‌خوانی
- ۸۴ مرثیه‌خوانی (مزارخوانی)
- ۸۵ مناجات‌نامه شیخ صوفی
- ۸۶ تو را مرگ است آخر مرگ
- ۸۷ اشعار پندآمیز و عبرت‌آموز (پندنامه‌خوانی)
- ۸۸ موسیقی سفر
- ۹۳ مثنوی‌خوانی
- ۹۵ دوبیتی‌خوانی در تربت جام
- ۱۰۵ انواع شیوه‌های دوبیتی
- ۱۰۵ شیوه سرحدی
- ۱۰۵ شیوه جمشیدی
- ۱۰۶ شیوه مزارهای (یا مزارجانی)
- ۱۰۶ شیوه کوهستانی یا کوهستانی
- ۱۰۶ الحان قدیم در دوبیتی‌های تربت جام
- ۱۰۷ سحرخوانی
- ۱۰۸ مقام بنده عاصی
- ۱۰۹ درکه فیض
- ۱۰۹ من هو زعم
- ۱۱۰ نور ایمان
- ۱۱۱ صلوات‌خوانی

- ۱۱۱ تنای سید
- ۱۱۲ نعت شاه خوبان
- ۱۱۳ بحر کرم
- ۱۱۴ مناجات (۱)
- ۱۱۶ مناجات (۲)
- ۱۱۷ سحر خوانی در ماه مبارک رمضان (لیالی قدر)
- ۱۱۹ وداع نامه ماه مبارک رمضان
- ۱۲۰ بحر طویل خوانی
- ۱۲۰ ۱. بحر طویل از ملا دادعلی
- ۱۲۲ ۲. بحر طویل در فضایل اصحاب پیامبر
- ۱۲۳ ۳. بحر طویل در نعت پیامبر (ص) و فضایل صحابه (رض)
- ۱۲۵ ۴. بحر طویل در معراج پیامبر اکرم (ص)
- ۱۲۶ فصل خوانی در موسیقی تربیت جام
- ۱۲۷ عید نوروز (نوروزنامه)
- ۱۲۷ بابا بده نوروزی ام
- ۱۲۸ حالا که عید نوروزه
- ۱۲۹ مقام قمری
- ۱۳۰ بهاره دختر عمو
- ۱۳۰ غریبی خوانی
- ۱۳۰ امان لیلی
- ۱۳۱ هم نفسان
- ۱۳۳ بخش پنجم: موسیقی آوازی تربیت جام
- ۱۳۵ فصل اول: منظومه خوانی
- ۱۳۷ غزل خواب نامه پیامبر اکرم (ص)
- ۱۴۶ اشتر برنا
- ۱۴۸ قصه بچه جهود
- ۱۵۴ غزل آهو
- ۱۵۷ قصه ابوجهل و معجزه رسول اکرم (ص)
- ۱۵۹ وفات نامه پیامبر اکرم (ص)
- ۱۶۳ وفات نامه پیامبر اکرم (ص)

- ۱۷۳ قصه بستن بند بربر
- ۱۷۷ قصه پهلوانی حضرت رسول اکرم (ص) و حضرت علی (ع) یا «کشتی‌گیری»
- ۱۷۹ شهر عجایب
- ۱۸۱ قصه مادر محمد حنفیه
- ۱۸۶ قصه زاهد
- ۱۹۲ قصه عبدالله مسکین
- ۱۹۶ قصه احمد
- ۲۰۴ داستان کرک و آهو
- ۲۰۶ داستان حضرت پیامبر (ص) و راعی
- ۲۰۹ قصه موسی عمران و مرغ زیرک
- ۲۱۰ قصه پیر یاهو
- ۲۱۱ قصه قمری و مرد صیاد
- ۲۱۳ اضحی خوانی
- ۲۱۳ قصه قربانی کردن حضرت اسماعیل
- ۲۱۶ قصه دوم قربانی کردن حضرت اسماعیل
- ۲۲۲ قصه سوم قربانی کردن حضرت اسماعیل
- ۲۲۷ غزل سلطان بایزید
- ۲۲۹ شیخ بایزید
- ۲۳۱ داستان گنج سعادت حضرت بایزید
- ۲۳۲ قصه یوسف و زلیخا
- ۲۳۴ قصه سلطان جمجمه
- ۲۳۹ قصه پیر خرقانی
- ۲۴۰ قصه سلطان ابراهیم ادهم
- ۲۴۲ منظومه مادر حضرت موسی
- ۲۴۶ قصه پیر زال و کرامات حضرت غوث
- ۲۵۰ داستان حضرت موسی و سگ گرگین
- ۲۵۱ داستان حضرت موسی و سنگ تراش
- ۲۵۴ داستان کرامات حضرت فاطمه (س) در جمع زنان عرب
- ۲۶۱ وفات‌نامه حضرت فاطمه (س)
- ۲۶۵ قصه زمین و آسمان
- ۲۶۷ نوایی

- ۲۷۱ فصل دوم: مناجات نامه ها
- ۲۷۲ مناجات نامه طالب
- ۲۷۴ لا اله الا هو
- ۲۷۵ مناجات نامه شیخ صوفی
- ۲۷۵ طیب مهربان
- ۲۷۶ ذوالجلال پاک
- ۲۷۷ مناجات نامه های ملاحسن
- ۲۷۷ دست گیر
- ۲۷۸ حی و توانا
- ۲۷۹ امید غفران
- ۲۸۰ تو رحم کن، رحیم
- ۲۸۰ تویی واقف ز اسرارم، کریم
- ۲۸۱ مناجات نامه های دادعلی
- ۲۸۱ کریم لایزال
- ۲۸۶ شاه مختار
- ۲۸۷ صمد
- ۲۸۷ مناجات نامه سفانی
- ۲۸۸ کریم
- ۲۸۹ مناجات نامه سیدای کروخی
- ۲۸۹ مناجات نامه شیخ عطار (عزل حاج میریحی)
- ۲۹۱ خداوند، تو سلطان و کریمی
- ۲۹۴ مناجات نامه جنید بغدادی
- ۲۹۵ مناجات نامه مولانا امان الله مجیدی
- ۲۹۶ مناجات نامه نظامی
- ۳۰۱ فصل سوم: نعت خوانی حضرت رسول اکرم (ص)
- ۳۰۱ اندر صباح مردان
- ۳۰۲ خورشید برج سلطنت
- ۳۰۴ نام محمد (ص)
- ۳۰۵ روی زیبای محمد (ص)

- ۳۰۵ مسند پیغمبری
۳۰۶ نبی مکرم
۳۰۸ صد سلام از حضرت عبدالرحمن جامی
۳۱۲ خوش یقیم
۳۱۳ شعاع والضی
۳۱۳ شافع یوم الحساب
۳۱۴ مصطفی یا مصطفی
۳۱۵ اعظم کل خلایق
۳۱۸ محبوب رب العالمین
۳۲۰ شفیع المذنبین
۳۲۱ روی دل آرای نبی (ص)
۳۲۱ مخمس لحن ملامجرم
۳۲۲ روی محمد (ص)
۳۲۳ یارب سر من خاک در کوی محمد (ص)
۳۲۳ از عشق تو، ای لایلا
۳۲۴ ای دستة گل، مرحبا!
۳۲۵ مخمس در وصف پیامبر اکرم (ص)
۳۲۵ دل شیدا
۳۲۶ از من چرا رنجیده‌ای
۳۲۷ یا رسول الله
۳۲۹ وفات نامه حضرت رسول اکرم (ص)
۳۳۰ بلبل لایلا
۳۳۱ مخمس در نعت حضرت پیامبر اکرم (ص)
۳۳۲ یا رسول الله، صفات خالق یکتا تویی
۳۳۳ یا رسول الله، قدت چون سرو بستان آمدست
۳۳۴ سودای گل
۳۳۵ خسرو خوبان
۳۳۶ بهر خدا بیا بیا
۳۳۷ در صفت مکه مکرمه
۳۳۹ در صفت مدینه منوره
۳۴۳ فصل چهارم: معراج نامه‌ها

- ۳۴۴ معراج نامه های دادعلی
- ۳۴۴ تیر نظر
- ۳۴۵ قصه معجزات پیامبر و معراج نامه دادعلی
- ۳۴۷ خواجه مکرم (ص)
- ۳۴۸ چشم سیاه جادو
- ۳۴۹ سرور جمع مرسلین (ص)
- ۳۵۰ طلعت رسول الله (ص)
- ۳۵۱ خسرو دو سرا (ص)
- ۳۵۳ معراج نامه ملا فراح الدین
- ۳۵۳ مبارک باد آن معراج
- ۳۵۴ معراج نامه مخمس
- ۳۵۷ معراج نامه از شاعری نامعلوم
- ۳۵۹ عاجزه کنیز
- ۳۵۹ پادشه جهان
- ۳۶۰ الله الله این چه زیبا دلیر است
- ۳۶۱ فصل پنجم: در مناقبت حضرت علی (ع)
- ۳۶۱ مقام علی جان
- ۳۶۳ فصل ششم: در فضایل خلفاء راشدین (رضی) و مناقبت دوازده امام (ع)
- ۳۶۵ غزلیات دادعلی
- ۳۶۵ خسرو محشر
- ۳۶۷ مخمس
- ۳۶۹ اشرفه اولاد آدم
- ۳۷۲ حبیب حق (ص)
- ۳۷۳ اولین شاه ولایت
- ۳۷۳ دوبیتی های مولانا قاضی جلال الدین فقهی سلجوقی
- ۳۷۶ غزلیات شیخ احمد جامی
- ۳۷۶ ای شه دلدل سوار
- ۳۷۶ غلام خاص شاه اولیا
- ۳۷۷ ثنای مصطفی (ص)
- ۳۷۹ دوبیتی های خلیفه پاینده بلوچ

- ۳۸۱ مثنوی ملاحسن در فضیلت اصحاب پیامبر (ص)
- ۳۸۳ خالق رحمان
- ۳۸۴ ثنای چار یار باصفا
- ۳۸۴ چه گفت آن خداوند تنزیل و وحی
- ۳۸۵ مخمس ملا صمد
- ۳۸۶ منسوب به خواجه عبداللّه انصاری
- ۳۸۹ فصل هفتم: منقبت خوانی اولیا، اللّه و بزرگان دین
- ۳۹۰ در منقبت امام رضا (ع)
- ۳۹۰ شاه خراسان (ع)
- ۳۹۱ روضه سلطان دین
- ۳۹۲ ما خادمان
- ۳۹۳ غزل در منقبت حضرت یوسف
- ۳۹۳ غزل در منقبت حاج میریحی
- ۳۹۳ هوای کوی میریحی
- ۳۹۴ حاجی میریحی
- ۳۹۴ شیدای میریحی
- ۳۹۵ در منقبت حضرت شیخ احمد جامی
- ۳۹۵ مقام الله مدد
- ۳۹۷ الله مدد (لحنی دیگر)
- ۳۹۹ یا احمد جام
- ۳۹۹ جام احمد
- ۴۰۱ فصل هشتم: در منقبت امام حسین (ع) و ذکر واقعه کربلا
- ۴۰۲ غزلیات دادعلی
- ۴۰۲ این چه کربلا باشد، این چه کربلا باشد؟
- ۴۰۳ ماه محرم آمد، بیا که تا بگریم
- ۴۰۴ زینب زند به سینه گوید برادرم کو؟
- ۴۰۶ غزل مولانا قاضی جلال الدین فقهی
- ۴۰۶ در بیان واقعه کربلا، در رثای امام حسین (ع)
- ۴۰۶ غزل ملا حسن

- ۴۰۶ در محرم ای دل هر جا دوستداران حسین
- ۴۰۹ فصل نهم: داستان گزاری موسیقایی در موسیقی تربیت جام
- ۴۱۱ داستان‌های کهن
- ۴۱۱ داستان اول لیلی و مجنون
- ۴۱۳ داستان دوم لیلی و مجنون
- ۴۱۹ داستان سوم لیلی و مجنون
- ۴۲۲ قصه مرگ مجنون (۱)
- ۴۲۴ قصه مرگ مجنون (۲)
- ۴۲۵ قصه مرگ مجنون (۳)
- ۴۲۷ سبز پری
- ۴۲۸ مغول دختر
- ۴۳۰ قصه نجمای شیرازی
- ۴۳۲ مقام دختر دیوان یا دختر دیوانه
- ۴۳۳ داستان حسینا
- ۴۳۵ نسرو نسرو جان
- ۴۳۶ داستان‌های معاصر
- ۴۳۶ بی‌بی صنم جان
- ۴۳۷ عیسی گل و گلجان
- ۴۳۸ علی‌خان و فاطمه حسینا (بلوری)
- ۴۴۱ اسرانیل و بخت‌آور
- ۴۴۲ گلزاده
- ۴۴۳ معصومه جان معصومه
- ۴۴۴ زییده
- ۴۴۴ ربابه
- ۴۴۵ حکایت سروان مالک
- ۴۴۷ زلزله طیس
- ۴۵۰ فریاد بیقراران جام
- ۴۵۴ شاهدخوانی: مخمس‌های تاریخی اجتماعی
- ۴۶۳ فصل دهم: موسیقی آموزشی
- ۴۶۵ ۱. الف‌نامه‌ها

- ۴۶۵ یا نبی، فریاد رس
- ۴۶۶ چشم میم
- ۴۶۷ نام بسم الله
- ۴۶۸ پناه بر حق
- ۴۶۹ ثنای خالق
- ۴۷۱ حمد حبیب
- ۴۷۲ الفنامه سعدی
- ۴۷۳ در منقبت میریحیی
- ۴۷۵ لقای احمد
- ۴۷۶ خسته و بیمار
- ۴۷۸ ۲. سایر موارد
- ۴۷۸ هدیه ددو
- ۴۷۹ بی‌نمازان
- ۴۸۰ در مذمت بی‌نمازان
- ۴۸۱ زهی روی سیاه بی‌نمازان
- ۴۸۲ خال گردن
- ۴۸۵ نشرح
- ۴۸۹ فصل یازدهم: در مذمت دنیا و حکمت (اشعار پندآموز و عبرت‌آمیز)
- ۴۸۹ حیات و زندگی
- ۴۹۱ اصل و نسب
- ۴۹۲ سیفه بریان ما
- ۴۹۲ همّت مردانه
- ۴۹۳ نمی‌خوبان عالم را وفا کو؟
- ۴۹۵ مخمس
- ۴۹۶ مقام جان زمان (گلستان ارم)
- ۴۹۶ دنیای فانی
- ۴۹۸ خواب گران
- ۴۹۹ فصل دوازدهم: موسیقی حماسی تربت جام
- ۵۰۱ فصل سیزدهم: موسیقی زنان در تربت جام
- ۵۰۱ لالایی‌ها

۵۰۳ هاشی ماما

۵۰۵ یادایرگی‌ها

۵۰۶ ترانه‌های مخصوص شب خنابندان

۵۰۷ ترانه‌های آیین لباس پوشاندن داماد

۵۰۸ ترانه‌های آیین به تخت نشاندن عروس و داماد

۵۰۸ ترانه‌های آیین بردن عروس به خانه شوهر

۵۰۹ مبارک ای مبارک

۵۰۹ کلی جان

۵۱۰ کوچه‌باغی

۵۱۰ گل لاله

۵۱۱ لیلی‌ها

۵۱۱ آهوی من

۵۱۱ گل دانه دانه

۵۱۲ یار می‌گوید الله بر اساس «زییده»

۵۱۲ یار کلکم می

۵۱۳ خوش آمد میهمان

۵۱۳ قدم‌های مهمانان بر دیده ما

۵۱۳ یار بی‌گمانه

۵۱۴ بابا دلبر جان

۵۱۴ کلیم شصم

۵۱۷ بارانی

فصل چهاردهم: مقام‌های مربوط به نخله‌های فام‌نشین در تربیت جام
(خانقاه‌نقشبندیه)

۵۲۱ موسیقی حلقه ذکر

۵۲۲ مقام الله هو

۵۲۳ جان نبی جان

۵۲۳ مقام ذکر الله

۵۲۴ سلسله‌خوانی مبارکه پیران کبار نقشبندیه قدس سرهم

۵۲۶ مقام جحر (جر)

۵۲۶ ما یار نداریم

بخش ششم: آشنایی با هنرمندان و گروه‌های موسیقی تربت جام

فصل اول: آشنایی با هنرمندان و گروه‌های موسیقی تربت جام

۵۳۳ ابوالوفا بوزجانی

۵۳۴ خواجه یوسف برهان جامی

۵۳۴ علیشاه جامی

۵۳۴ نورالدین عبدالرحمن جامی

۵۳۵ کریم کریمی

۵۳۵ حاج اسماعیل کبودانی

۵۳۶ غلامحسن خان گلزاری

۵۳۶ غلامرسول فرهادی نیا

۵۳۷ غلامحسین غفاری

۵۳۷ عبدالله امینی

۵۳۸ عبدالرئوف برنا

۵۳۹ عبدالعزیز احمدی

۵۳۹ جمشید پور عطایی

۵۴۰ علی محمد سنگک

۵۴۰ غلامرسول صوفی

۵۴۱ غلاممحمد احسانی

۵۴۱ عادل شیرخوانی

۵۴۲ اسفندیار تخمکار

۵۴۲ رحمت خدام احمدی

۵۴۳ دادمحمد غمخوار احمدی

۵۴۳ مسعود مرآتی

۵۴۴ محمد زینتی

۵۴۴ میرخداداد قاسمی

۵۴۵ حاج مرادعلی سالار احمدی

۵۴۵ ابراهیم شریفزاده

۵۴۶ حسین علی غمخوار احمدی

۵۴۶ غوثالدین جمشیدی

۵۴۷ غلامرضا کردیانی

۵۴۷ برات علی ابراهیمی

- ۵۴۸ عباس حیاتی
۵۴۸ مسعود مؤذن احمدی
۵۴۸ غلام سرور درستکار احمدی
۵۴۸ حسین دامن پاک
۵۴۹ محمد قاسم زاده
۵۴۹ عزیز تنها
۵۴۹ علی درافشان احمدی
۵۵۰ غلام یحیی سالار احمدی
۵۵۰ عبدالله عبدی
۵۵۰ حبیب الله طالب احمدی
۵۵۰ حبیب حبیبی فر
۵۵۱ محمد فاروق دریور
۵۵۱ ابوالقاسم حبیبی
۵۵۱ رجب نوبخت
۵۵۱ رضا بصیر
۵۵۲ خلیل حیاتی
۵۵۲ بهرام فرهادی نیا
۵۵۲ حبیب الله رحیمی
۵۵۲ شهرام فرهادی نیا
۵۵۳ فاروق برنا
۵۵۳ بهمان غمخوار احمدی
۵۵۳ سعید و مجید سرور احمدی
۵۵۳ محمد طاهری
۵۵۳ حیات رحمتی
۵۵۴ جواد حیاتی
۵۵۴ الف) بزرگان موسیقی که هیچگاه نامی از آن‌ها برده نشد:
۵۵۴ ب) هنرمندان نسل امروز که به دوتارنوازی و خوانندگی می‌پردازند:
۵۵۵ نظرمحمد سلیمانی
۵۵۶ اسدالله اسدی
۵۵۶ شیخ حسن غمخوار احمدی
۵۵۷ حاج محمد خدام احمدی

- ۵۵۷ حاج مرتضی عرب سمفکانی
- ۵۵۸ حاج غلام‌علی میرزا احمدی
- ۵۵۸ عبدالکریم دوستکام احمدی
- ۵۵۹ حسین جوهریان
- ۵۵۹ حاج لطف‌الله هزاره
- ۵۶۰ غلام‌حسین سمندری
- ۵۶۰ عبدالله سرور احمدی
- ۵۶۱ علی جمعه تخمکار
- ۵۶۱ یوسف خان تیموری
- ۵۶۲ شیخ رسول حسینی
- ۵۶۲ محمد یوسف جامی‌الاحمدی
- ۵۶۳ ملا شهاب‌الدین شیرمحمدی
- ۵۶۳ حاج نورمحمد درپور
- ۵۶۵ غلام‌علی پورعطایی
- ۵۶۶ ذوالفقار عسگریان
- ۵۶۸ خلیفه ملا سلطان یکه‌پسته
- ۵۶۹ کرلایی محمد خورد
- ۵۷۵ فصل دوم: شعرای بهومی تربیت جام
- ۵۷۶ مولانا حاج قاضی جلال‌الدین فقهی سلجوقی
- ۵۷۶ محمد عبدی
- ۵۷۷ طالب خوانی
- ۵۷۸ شایق
- ۵۷۸ ملا دادعلی
- ۵۷۹ ملا صمد
- ۵۷۹ ملا پایند بلوچ
- ۵۸۱ بخش هفتم
- ۵۸۳ فصل اول: تحولات اخیر در موسیقی تربیت جام
- ۵۸۳ تاریخچه ورود اولین سیستم‌های صوتی و تصویری به شهر و اولین ضبط آواز در تربیت جام
- ۵۸۶ اولین صدابرداری حرفه‌ای در تربیت جام
- ۵۸۸ گروه‌نوازی در تربیت جام

- فصل دوم: یادی از دو شخصیت ۵۹۳
فوزیه مجد ۵۹۳
حاج محمد ابراهیم عباس پور ۵۹۵
بخش هشتم ۵۹۷
مقدمه نت نویس ۶۰۰
فهرست منابع ۶۳۵

www.ketab.ir

[بسم الله]

همچونند نیز و از چندین سال پیش محقق خستگی ناپذیر
جناب آقا عفو محمد زاده، با سپاس و قدردانی بسیار از زحمات شما
برنده کتاب موسوم به [موسیقی تربیت جام] تألیف جناب اعلیٰ رب دقت ملک العز
نمود که در قعاب دور از هر گونه اعراق و تعارف و ارفاق یک نیاز مبرم جهت
نقطه ارمالها فرهنگی هنر موسیقی و موسیقاری منطقه وسیع خراسان خصوصاً
شرق و جنوب این ناحیه میباشد و علاقه مندان هنر را به راهها و راهگشا
در زمینه و گویا خواهد که هیچ شبهه نیست و این اثر را در رشته نام شما را
ایستاده و در تمام خیر بویندگان و جویندگان فرهنگی هنر را مصلحتاً
در پی خواهد بود.
مقدار ناچیز در حال اوقاف ماندن است تا این روزگار که هست خواهد بود نام من
فقط اجرو فرادشمار را از درگاه احدیت رب العالمین میبایست مسئلت نمایم
همیشه شاد و همیشه پیروز و موفق باشید.
باتقید احترام و درایت و درایت در این راه است.
از همه خیر و نیکو تر است جام عفو محمد زاده

مقدمه استاد هوشنگ جاوید

موسیقی هنری درون‌زا و درون‌گراست، در عین حال، خصلتی متمایل به بیرون نیز در آن جریان دارد. این تمایلات تفسیر گونه‌ای از زندگی اجتماعی است. به همین سبب، ستیزه‌ها و ظرافت‌ها همه در قالبی زیبا و آرام‌بخش ارائه می‌شود و این از اتفاقات عجیب در جهان هستی است.

در موسیقی عقاید می‌تواند جاری و ساری باشد، اما این حقیقت به چشم کسانی که در جست‌وجوی آن نیستند نمی‌آید. هنگامی که به مجموعه‌ای از اصوات خوش‌آهنگ گوش فرامی‌دهید، گویی در زیر آبخاری خنک و آرام‌بخش - که حاصل ریزش عواطف است - ایستاده‌اید و لذت می‌برید. این لذت هنگامی مضاعف می‌شود که به حضور تکامل و آگاهی بشر در این مجموعه اصوات پی ببرید.

موسیقی فقط مجموعه‌ی اصوات منظم و پی‌درپی نیست، حتی محمل آواز هم نمی‌تواند باشد، بلکه موسیقی، به‌ویژه در مناطق و نواحی هر جای جهان، سخن‌گویی حقیقی در قالبی مجازی است که با اصوات گوناگون، اما هماهنگ و موزون، رسالت به حضور خواندن مخاطب را به‌خوبی ادا می‌کند و این کار را با وجد و سروری فزاینده در ابتدا اندک‌اندک و سپس به سرعت انجام می‌دهد.

هنگامی که به موسیقی تربت جام - که منطقه‌ای از خراسان بزرگ و تکه‌ای کوچک از جهان بزرگ ماست - می‌رسیم، درمی‌یابیم که سخن‌گویی این موسیقی چقدر زیباست و پُر ایهت.

گاه به زمین فرود می‌آید و لو برای جست‌وجوی خیزگاهی نو، و گاه به هوا می‌پرد برای یافتن پروازگاهی بلندتر. و گاه در پهنه جهان ذهن تا ژرفای بی‌نهایت رخنه می‌کند تا به ما بفهماند که برای بهتر چشیدن جرعه‌ای از دریا چقدر باید آمادگی داشته باشیم. موسیقی تربت جام ناشناخته، پُر رمز و راز و پُر ایهت است. تصاویر پندار به نیروی الهام‌بخش اشعار معنوی و نغمه‌های سترگ و ژرف، چون دودی از وجود استادان هنرمند به آسمان برمی‌خیزد و لحظاتی بر پرده خیال ذهن مخاطب می‌نشیند و سپس آرام محو می‌شود تا جای خود را به خیال‌پردازی‌های دیگر بسپارد.

انگار دروازه‌ای از جهانی شوریده - که در آن اندیشه از احساس زاده می‌شود و شب آینده با سایه گذشته در هم می‌آمیزد - به روی مخاطب گشوده می‌شود. بیان ظریف‌ترین احساسات و عواطف معنوی بشر، با حرکت پنجه‌ها و انگشتان هنرمندان بر روی ادوات موسیقی و صور آوازی خوانندگان، بی‌هیچ تفاخری به هم گره می‌خورد و به منصه ظهور می‌رسد تا بدانیم که کشف و شهود در این عالم یعنی چه!

آنچه نگارنده این اثر، هنرمند جوان، آقای غفور محمدزاده، به پژوهش و نگارش آن پرداخته جامعیتی از موسیقی آوازی و سازی تربت جام است که بی‌هیچ گمانی، در نوع خود، جالب، نو، بدیع، و درخور تحسین است، چون او با تلاش بی‌وقفه چندین ساله خود، بسیاری از ناشناخته‌های موسیقی تربت جام را در برابر گوهرشناسان هنر موسیقی قرار داده است. او، در این اثر، هنرهای گم‌شده و ناشناخته نهفته در این موسیقی، چونان فضایل خوانی، مناقب خوانی، نعت خوانی، توسل خوانی، منظومه خوانی، صلوات خوانی، سلسله خوانی، اضحی خوانی، شاخه‌های مختلف موسیقی آموزشی منطقه، و حتی روایات موسیقایی و ترانه‌های کنایی مذهبی تربت جام را - که از دید جامعه موسیقی پنهان بود - شناسایی و به‌خوبی آن را ارائه کرده است.

بی‌طرفی نگارنده اثر در بیان آنچه گرد آورده بر اهمیت کار افزوده است، ضمن آنکه در بخش پایانی، در حد بضاعت و توان خود، شمه‌ای بسیار بدیع و زیبا از تحولات موسیقی تربت جام را در قرن حاضر - از زمان روی کار آمدن گرامافون و... - در ایران ارائه کرده که به لحاظ تاریخ‌نگاری و ثبت در زمان ارزش والایی دارد، زیرا نشان‌دهنده دلسوزی

او برای آگاهی نسل آینده و درایتش در ارائه کامل یک فرهنگ‌نامه موسیقی است. به هر سان، آنچه تحت عنوان «فرهنگ‌نامه موسیقی تربت جام» پیش روی شما قرار دارد حاصل تلاشی فردی است که بدون حمایت‌های مالی از جانب ارگانی، اداره‌ای یا نهادی دولتی شکل یافته و، در حقیقت، زائیده عشقی است که نگارنده اثر، در مقام یک نوازنده، به منطقه‌ای است که در آن رشد و نمو یافته.

این اثر می‌تواند، در این وانفسای کمبود منابع پژوهشی، مأخذ خوبی باشد برای کسانی که در آینده می‌خواهند راجع به موسیقی تربت جام بیشتر بدانند. امید آنکه غفور محمدزاده بتواند در آینده‌ای نزدیک درباره موسیقی درمانی، موسیقی شبانان، و موسیقی زنان منطقه تربت جام هم پژوهش و نگارشی جدید به زیور طبع بیاراید و موفق‌تر باشد. ان شاء الله.

هوشنگ جاوید

پژوهشگر موسیقی مناطق و نواحی ایران

درباره نویسنده

در سال ۱۳۵۶ در خانواده‌ای هنردوست در تربت جام به دنیا آمدم. به واسطه رابطه خویشاوندی با عارف عالی‌قدر خطه موسی‌آباد جام، قاضی جلال‌الدین فقهی، دویتنی‌های سروده ایشان، همیشه، در محیط خانه ورد زبان پدر و عموهایم بود. از طرفی، مراوده پدرم با بزرگان موسیقی تربت جام، مثل استاد غلام‌علی پور عطایی و استاد حاج نورمحمد دریور و دیگران همه و همه دست به دست هم داد تا علاقه نهفته‌ام به فرهنگ موسیقایی منطقه مجال بروز یابد و مرا به سمت یادگیری ساز دوتار، اولین و مهم‌ترین ساز در تربت جام، بکشانند. خوب به یاد دارم در سال‌های کودکی وقتی نوای موسیقی جام را از نوارهای کاست می‌شنیدم سعی می‌کردم ملودی آن را با دهانم اجرا کنم. از بدو ورودم به دبیرستان و آشنایی با دوستان هنرمندم در آنجا یادگیری دوتار را آغاز کردم. عمویم، یار محمد، به صورت خودجوش دوتارنوازی را یاد گرفته بود. نخست ایشان و سپس عبدالله عبدی و حسین دامن‌یاک و دیگران مرا در این راه یاری کردند.

از سال ۱۳۷۶ که برای نخستین بار به جشنواره موسیقی فجر، که در آن سال‌ها بخش «موسیقی نواحی» پرشورترین بخش آن بود، راه یافتیم تا کنون در جشنواره‌ها، همایش‌ها، و اجراهای زیادی شرکت کرده‌ام.

در سال ۱۳۷۶ همکاری خویش را با دفتر فرهنگ مردم «رادیو ایران» و از سال ۱۳۸۰ با صدا و سیما مرکز خراسان رضوی آغاز کردم. در این سال‌ها در بخش‌های مختلفی به معرفی موسیقی خراسان پرداخته‌ام. تقریباً با همه خوانندگان منطقه کار کرده و آثاری با همراهی و همکاری ایشان تولید کرده‌ام.

برخی از فعالیت‌های من در این سال‌ها عبارت‌اند از:

- شرکت در سیزدهمین جشنواره سراسری موسیقی فجر (۱۳۷۶)؛
- شرکت در هشتمین، نهمین، و دهمین جشنواره بین‌المللی رادیو؛
- شرکت در سیزدهمین، چهاردهمین، و پانزدهمین جشنواره تولیدات مراکز استان‌های صدا و سیما؛
- شرکت در جشنواره میراث فرهنگی کاخ نیاوران؛
- شرکت در اولین و دومین جشنواره سراسری خنیاگران انقلاب اسلامی (خرم‌آباد - لرستان، مرکز موسیقی حوزه هنری ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰)؛
- شرکت در اولین جشنواره موسیقی «مقاومت» (۱۳۷۸)؛
- شرکت در جشنواره موسیقی «ترنم وحدت» (۱۳۸۵)؛
- اجرای برنامه برای شبکه‌های مختلف سیما، از جمله «جام جم ۲» (نوازندگی دوتار برای آوازخوانی استاد پورعطایی)؛
- اجرای برنامه در جشنواره طلای سرخ - قاین؛
- شرکت در دومین همایش کارآواها و آیین‌های موسیقایی کار در ایران، مرکز موسیقی حوزه هنری، تهران ۱۳۹۰؛
- شرکت در اولین جشنواره هنرهای اسلامی معاصر «طواف تا ولایت»، تهران ۱۳۹۰؛
- شرکت در ششمین، هفتمین و هشتمین جشنواره سراسری «بیت و حیران»، سردهشت آذربایجان غربی ۱۳۹۰، ۱۳۹۱ و ۱۳۹۳؛
- شرکت در اولین یادواره هنری «تجلی بصیرت»، تهران ۱۳۹۰؛
- شرکت در اولین جشنواره رادیویی جوانه، تهران ۱۳۹۰؛

- شرکت در دومین همایش نی و نوا، مرکز موسیقی حوزه هنری، اراک ۱۳۹۰؛

تولیدات

الف) قطعات موسیقی

تهیه و تولید ده‌ها قطعه موسیقی در مرکز موسیقی و سرود اداره موسیقی استان‌ها.

ب) برنامه‌های رادیویی

- تهیه سیزده برنامه «سراواز»؛

- تهیه برنامه‌ای در قالب گفت‌وگو و مصاحبه با عنوان «سراواز» برای پخش از رادیو

استانی در عصرهای جمعه؛

- تهیه دو ویژه‌نامه با عنوان «مقام سکوت» به مناسبت هفتمین روز درگذشت استاد

«حاج قربان سلیمانی» و سالگرد ایشان؛ ویژه‌نامه‌ای که به مناسبت سالگرد استاد

ساخته شد به مرحله‌هایی دهمین جشنواره بین‌المللی رادیو نیز راه یافت.

ج) برنامه‌های تلویزیونی

- ایفای نقش در نماهنگ «آذان»؛

- ایفای نقش به همراه اعضای گروه در نماهنگ «خورشید جان»؛

- همکاری و هماهنگی در تهیه نماهنگ «سپید» با موضوعیت موسیقی تربت جام؛

- همکاری و هماهنگی در تهیه نماهنگ «سمفونی آیینی خراسان» با موضوعیت

موسیقی خراسان؛

- کارشناس برنامه «آواهای محلی ایران» با موضوع موسیقی نواحی ایران، تربت

جام، شبکه ۴ سیما.

- داور جشنواره موسیقی انتظار بسیج هنرمندان خراسان رضوی.

پژوهش‌های میدانی در موسیقی خراسان

- تألیف مجموعه «دوبیتی‌های سرزمین جام» - که در مرحله ویراستاری است؛

- چاپ مقالات متعدد در روزنامه‌ها و نشریات معتبر کشور، مانند روزنامه اطلاعات

و نشریه آستان هنر وابسته به اداره آفرینش‌های هنری آستان قدس رضوی.

راه اندازی وبلاگ موسیقی شرق درباره موسیقی خراسان و تربت جام، وبلاگ ترانه ۱۴۰۰ شامل صدها سروده در زمینه های مختلف برای تولید موسیقی؛

طی سال ها فعالیت هنری مقام هایی به صورت انفرادی و گروهی کسب کرده ام:

- «دوتارنواز برتر» در جشنواره موسیقی جوان، تهران ۱۳۷۶؛

- کسب عنوان «موسیقی برتر» نمایش رادیویی «دعای باران» ۱۳۸۶؛

- کسب عنوان «اثر برگزیده» جشنواره «ترنم وحدت» برای قطعه «فرزند میهن» به

خوانندگی عبدالصیر احمدی، ۱۳۸۶؛

- کسب عنوان «اثر برتر» جشنواره موسیقی مقاومت برای اثر «سرزمین مادری» به

خوانندگی عبدالعزیز احمدی، ۱۳۸۸؛

- رتبه دوم نوازندگی سازهای زهی ایرانی در ششمین جشنواره موسیقی «بیت و

حیران»، سردهشت ۱۳۹۰؛

- گروه شایسته تقدیر اولین جشنواره «طواف تا ولایت»، ۱۳۹۰؛

- کسب رتبه دوم شعر در رده ملی یادواره «تجلی بصیرت»، ۱۳۹۰؛

- تهیه کننده منتخب بخش مستند رادیویی جشنواره «جوانه»، رادیو جوان، ۱۳۹۰.

- کسب عنوان سوم خوانندگی در هفتمین جشنواره موسیقی «بیت و حیران»، ۱۳۹۱؛

- کسب عنوان آهنگساز برتر محلی در اولین جشنواره ضد امریکایی طبس، ۱۳۹۱.

هم اکنون کارشناس موسیقی صدا و سیما، مرکز خراسان جنوبی و کارشناس شورای

نظارت و ارزشیابی مرکز موسیقی و سرود سازمان صدا و سیما هستم و نیز مسئول شاخه

موسیقی محلی بسیج هنرمندان خراسان رضوی می باشم.

مقدمه نویسنده

بدون تردید، تربت جام یکی از دو قطب موسیقایی خراسان به شمار می‌رود. بنا به گفته پژوهشگران، این موسیقی تربت جام به مراتب نسبت به موسیقی مناطق دیگر خراسان اصالت بیشتری دارد. گروه‌های موسیقی و هنرمندان تربت جام همچنین در همه جشنواره‌ها حضور پررنگی دارند و در جشنواره‌های داخلی و حتی جشنواره‌های تخصصی موسیقی در خارج از کشور به معرفی موسیقی این منطقه پرداخته‌اند. به رغم تلاش تحسین برانگیز آوازگران و خنیاگران منطقه جام، متأسفانه موسیقی تربت جام فقط در همین حد مورد توجه قرار گرفته و آنچنان که باید و شاید درباره آن مطالعه نشده، و یا اگر چنین بوده، این مطالعات هیچ‌گاه به صورت مکتوب در اختیار علاقه‌مندان قرار نگرفته است.

درباره آشنایی با موسیقی تربت جام، به غیر از مقالات ریز و درشتی که در نشریات به چاپ رسیده (که اغلب فاقد کار کارشناسی است)، حدود سه یا چهار کتاب در بازار نشر موجود است.

نخستین کتاب در زمینه معرفی این موسیقی مجموعه موسیقی تربت جام، اثر ارزشمند استاد گران‌قدر مرحوم محمدتقی مسعودیه، نام دارد. این کتاب حاصل سال‌ها تحقیق و

پژوهش استاد است. با وجود اینکه استاد کارشناسانه به این موضوع پرداخته‌اند، این کتاب فقط برای عده‌ای خاص، که موسیقی را علمی آموخته‌اند، درخور فهم بوده و دیگر علاقه‌مندان موسیقی، که فاقد تحصیلات موسیقایی‌اند، نمی‌توانند از این کتاب بسیار ارزشمند بهره‌چندانی ببرند.

دومین اثر نشرشده در این زمینه مجموعه‌ای است با عنوان موسیقی خراسان، تألیف حمیدرضا اردلان، به همراه آلبومی از نوارهای پژوهشی. در این مجموعه موسیقی شمال و شمال شرق خراسان معرفی شده است و، درواقع، موسیقی تربت جام بخشی از این کتاب است. البته، در این کتاب، درباره‌ی موسیقی و الحان قدیم و همچنین درباره‌ی ساز دوتار، تاریخچه‌ی آن، و مقایسه‌ی آن با تنبور فارابی بحث‌های ارزشمندی آمده است.

دایرةالمعارف سازهای ایرانی (جلد اول) مجموعه‌ی دیگری است که محمدرضا درویشی آن را نگاشته است. نویسنده در بخشی از این کتاب به معرفی موسیقی تربت جام (ترجیبا ساری) پرداخته و کارشناسانه ساز دوتار را معرفی کرده است. در این کتاب به آواز الحان پرداخته نشده است. از جناب درویشی مجموعه مقالات «آینه و آواز» در مرکز موسیقی حوزه هنری نشر شده که در پاره‌ای از صفحات آن به موسیقی آوازی تربت جام پرداخته است.

اثر دیگر در این زمینه کتاب اول موسیقی آیینی، تألیف هوشنگ جاوید، است. مؤلف در صفحاتی بسیار اندک درباره‌ی سبک‌های منقبت‌خوانی، دوبیتی‌خوانی و... نکاتی آورده است.

با اذعان به ارزش مطالب مندرج در کتب فوق‌الذکر، این نکته را نیز باید خاطرنشان کرد که مطالب این کتاب‌ها، به سبب برخی محدودیت‌ها، عطش پایان‌ناپذیر علاقه‌مندان را برطرف نمی‌نمایند. هر یک از این آثار موسیقی تربت جام را به نقل از یک استاد معرفی کرده و از اجماع نظریات به دور مانده‌اند.

با توجه به اینکه موسیقی تربت جام ظرفیت آن را دارد که به صورت مجموعه‌ای مدوّن درآید و، بدین ترتیب، رهنمونی باشد برای علاقه‌مندان به موسیقی و تحقیق و پژوهش، تصمیم گرفتیم، در نگاهی دقیق، موسیقی سازی و آوازی تربت جام را بررسی کنیم و مجموعه‌ای کامل از موسیقی تربت جام را به دوستداران تقدیم نمایم.

در این خصوص، نخست، به جمع‌آوری مجموعه کتب و مقالات درباره‌ی موسیقی تربت جام پرداختیم و مقصودم از این کار این بود که نخست مطالب مندرج در این آثار رهنمونی

باشد برای دستیابی به هدف از تألیف این کتاب؛ دیگر آنکه استناد به مطالب ارزشمند آن کتب و مقالات تقدیری باشد از این پژوهشگران؛ و نیز با ذکر دوباره مطلب و استناد به منابع موجود اهمیت آن به خواننده انتقال داده شود.

در گام بعدی، با حضور در محضر استادان و مصاحبه با آنان - چه در منزل و چه به طور غیررسمی - در هر جا که این امکان فراهم بود - به ثبت و ضبط موسیقی تربت جام پرداختم.

سپس به سراغ آرشیوهای دولتی و خصوصی رفتم و هر آنچه از نغمات و الحان قدیم بود همه را از دل نوارهای کاست و تیپرل ها بیرون کشیدم و در مرحله بعدی هر چه از نوار و فیلم در اختیار داشتم بازشنوی کردم و همه را در صفحات سفید کاغذ وارد کردم. از آنجا که نمی خواستم این مجموعه فقط برای عده ای خاص کارآمد باشد تدبیری اندیشیدم تا هم خوانندگان عادی از آن بهره مند شوند - که اکثریت را تشکیل می دهند - و هم تحصیل کردگان رشته موسیقی - که به دنبال مطالبی درباره این موسیقی هستند. لاجرم، جداگانه و در یک فصل مجزا، منتخبی از مقام ها را نت نویسی کردم تا ضمن دستیابی به ارزش علمی این مقام ها برای همه اقشار کارآمد باشد.

در بخش فهرست منابع، بنا به راهنمایی استاد عزیزم، دکتر محمود اکرامی، منابع را به دو صورت شفاهی و کتبی آوردم، به طوری که منابع مکتوب را در دو بخش کتب و نشریات طبقه بندی کردم. بخش منابع شفاهی را نیز به دو بخش دیداری و شنیداری تقسیم کردم. منابع دیداری شامل کسانی است که با آن ها حضوری صحبت کرده و نقل قول آن ها را در این مجموعه آورده ام.

منابع شنیداری شامل نوارهای موجود در آرشیو صدای مرکز خراسان و نوارهای موسیقی تولید شرکت ها و استودیوهای موسیقی است.

در ابتدا عنوان «موسیقی تربت جام» برای این مجموعه انتخاب شد. ولی پس از آنکه جناب هوشنگ جاوید، ویراستار محتوایی اثر، به توصیه آقای رضا مهدوی، موسیقی دان و مدیر دفتر موسیقی انتشارات سوره مهر، این پژوهش را مطالعه کردند، ضمن مطرح کردن پیشنهادهایی مبنی بر تکمیل تحقیقات، نام مجموعه را به «فرهنگ نامه موسیقی تربت جام» تغییر دادند.

پس از پایان یافتن کار پژوهشی و درست زمانی که کتاب در مسیر انتشار قرار گرفت، کتب دیگری، که مناسب این کار پژوهشی بود، منتشر شد، مانند دیوان دادعلی،

زنیل جلالی و...؛ دقیقاً اشعاری که من با سختی و مشقت فراوان آن‌ها را از منابع و در گفت‌وگو با اشخاص مختلف جمع‌آوری کرده بودم. شاید اگر بخت با من یار می‌بود کمی زودتر این اتفاق می‌افتاد و من نیز متحمل آن‌همه زحمت نمی‌شدم. به همین دلیل، در این فرهنگ‌نامه ممکن است برخی اشعار مرحوم دادعلی بدون ذکر منبع آمده باشد، زیرا دیوان دادعلی بعداً منتشر شد. اشعاری از این دست، در این کتاب، از دل آثار صوتی و بیاض‌ها و دست‌نوشته‌ها استخراج شده است.

در مسیر ویرایش کتاب سعی کردم تا حد ممکن چنانچه مطالب کاملی به دست آمد به مجموعه بیفزایم. حتی تا همین لحظه که ویرایش نهایی کار را انجام می‌دهم و تا چاپ مجموعه چیزی نمانده دو کتاب در مورد اصحاب نبی(رض) در شعر فارسی منتشر شده که از آن‌ها استفاده کردم. مطمئنم اگر روزی این نوشته به چاپ مجدد برسد، مطالبی به آن افزوده خواهد شد. انشاءالله.

در این مدت در عرصه موسیقی شهرستان نیز شاهد اتفاقات شیرین و تلخ جبران‌ناپذیری بودیم. برخی از اهالی بنام موسیقی تربت جام برای همیشه با ما وداع کردند و چهره در نقاب خاک کشیدند. مانند آقایان نی‌نواز، سرور احمدی، سمندری، غلامعلی پورعطایی، ذوالفقار عسگریان و حاج نورمحمد درپور؛ خداوند روحشان را قرین رحمت کند. ناگفته پیداست برای انجام دادن این تحقیق مصائبی را متحمل شدم. کاری که تماماً بر اساس ذوق، علاقه، و هزینه شخصی خودم انجام شد. این خستگی‌ها زمانی بر تنم می‌ماند و افزون می‌شد که به‌رغم هماهنگی‌های انجام‌شده با برخی همکاران هنرمند، با دیدن دوربینی که فقط قرار بود صحبت‌هایمان را ثبت کند، به یک‌باره ورق برمی‌گشت و از گفت‌وگو سر باز می‌زدند. راستش نمی‌دانم مگر دوستان پژوهشگر چه بر سر این بنده‌های خدا آورده‌اند که از طناب سیاه و سفید هم می‌ترسند والله اعلم.

ذکر پاره‌ای نکات درباره این اثر لازم به نظر می‌رسد. ممکن است مطالبی در مجموعه باشد که با قوانین و اسلوب نگارشی امروزه مطابقت نداشته باشد؛ از آنجا که این مطالب نقل قول مستقیم از یک منبع است، لذا از دست بردن یا تصحیح ادبی متن اجتناب ورزیده‌ام.

در مورد اصطلاحات خاصی که در این مجموعه درباره مقام‌ها به چشم می‌خورد باید به این نکات توجه کنیم:

۱. در بیشتر موارد مشاهده می‌شود که یک مقام را هر فردی به نحو خاصی اجرا

کرده یا می‌کند. نیز دوبیتی‌هایی هست که نمی‌توان برای آن‌ها اسم خاصی پیدا کرد، لذا در این مورد از این شیوه‌های خاص آوازی به «لحن» تعبیر می‌شود، به عبارت دیگر، لحن عبارت است از سبک و شیوه خاصی که شخص خاصی یک مقام را اجرا می‌کند؛ ممکن است دو اجرای مختلف برای یک منظومه یا غزل یا دوبیتی وجود داشته باشد که در اصطلاح به این حالت «دو لحن» می‌گوییم.

۲. در مورد موسیقی سازی نیز از واژه «روایت»، که معادل «لحن» در آواز است، استفاده می‌شود، مثلاً مقام معراج‌نامه به روایت نظر محمد سلیمانی.

۳. در مورد ذکر منابع در ذیل هر منظومه یا مقام با دو حالت روبه‌رو هستیم: یا اینکه شاعر آن منظوم مشخص بوده و نامش در بیت مقطع یا تخلص شعری‌اش آمده است که در این خصوص مشکل خاصی نیست، ولی اغلب منظومه‌ها از بیاض‌های دست‌نویس استخراج شده که یا نام شاعر در آن‌ها نبوده یا اینکه شاعر آن نام‌اشنا و معروف نبوده است. شاعر دل‌سوخته بی‌نام‌نشانی که بیشتر به دنبال دل‌خویش بوده است تا ذکر نام. لذا در مورد دوم منبع به طور دقیقی مشخص نشده است و فقط به ذکر نام خواننده آن منظومه و احياناً نام یا شماره کاست پیوسته کرده‌ام.

۴. در این مجموعه در غزلیات یا منظومه‌ها معمولاً کلمه «سید» نیز به معنای نام مبارک حضرت رسول‌الله (ص) است.

۵. در منابع شنیداری از تولیدات صوتی رادیو خراسان نام بردم. در آن زمان هنوز خراسان به سه استان تقسیم نشده بود. منظورم استان خراسان رضوی فعلی است. در این مجموعه، از سرنا و دهل تربت جام و مقام‌های آن چیزی گفته نشده است. دلیل آن این است که این اولین و آخرین کارم نیست. اگر خداوند توفیق خود را کماکان نصیبم گرداند، قصد دارم این آثار را نیز به سرانجام برسانم.

دوبیتی‌های سرزمین جام: در مرحله ویرایش است. موسیقی زنان تربت جام، موسیقی سرنا و دهل و بازی‌های آیینی تربت جام که در حال تکمیل تحقیقات هستم.

هم‌اکنون که این مقدمه را تنظیم می‌کنم، به دلایل کاری، مدتی قریب به یکسال است که به اتفاق خانواده در شهر بیرجند، مرکز استان خراسان جنوبی، ساکن شده‌ام و در کنار مردم مهمان‌نواز بیرجندی روزگار سپری می‌کنم. اما هر جا که باشم، مهر تربت جام را در سینه دارم و از تلاش در جهت حفظ و معرفی فرهنگ منطقه فروگذار نخواهم کرد.

به هر جهت، مجموعه‌ای که پیش روی شماست حاصل تلاش یک ذوق شخصی با توانایی‌های محدود است و قطعاً کاستی‌هایی خواهد داشت. امید که کاستی‌ها را بر من ببخشاید و مرا از آراء ارزشمندتان بی‌بهره نگذارید. همواره به یادتان خواهم بود.

غفور محمدزاده

بهمن ۱۳۷۶ - تیر ۱۳۹۴

بیرجند، شعبانیه

www.ketab.ir